

УДК 37.034:373.3:502/504:34

DOI: 10.31376/2410-0897-2025-3-59-241-248

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ПРАВОВОЇ ГРАМОТНОСТІ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Кмець Дмитро Ігорович

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Навчально-наукового інституту педагогіки і психології
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: dmitrwork21@gmail.com
ORCID ID: 0009-0001-8144-6009

У статті розглядаються концептуальні засади формування еколого-правової грамотності в учнів початкової школи. Проаналізовано досвід формування еколого-правової грамотності в учнів початкової школи у вітчизняній та європейській педагогічній теорії та практиці. Акцентовано увагу на визначенні поняття «еколого-правова грамотність» та виокремленні її складників. Розглянуто психологічні особливості формування еколого-правової грамотності в молодших школярів. Зосереджено увагу на сучасних викликах та проблемах формування еколого-правової грамотності в учнів початкових класів, зокрема в умовах дистанційного навчання. Окремо розглянуто педагогічні принципи формування досліджуваної якості особистості. Визначено спільні риси та відмінності в практиці формування еколого-правової грамотності у вітчизняній та зарубіжній педагогіці.

Ключові слова: еколого-правова грамотність, екологічна правосвідомість, екологічна освіта і виховання, початкова школа, правові норми.

Постановка проблеми. У сучасному світі, що стикається з глобальними екологічними викликами, формування еколого-правової грамотності стає одним із ключових завдань системи освіти. Це особливо актуально для учнів початкових класів, адже саме в молодшому шкільному віці закладаються основи світогляду, формуються цінності та переконання, що визначатимуть поведінку людини протягом усього життя. Еколого-правова грамотність не є просто сукупністю знань про екологію та право; це комплексна якість особистості, яка включає усвідомлення взаємозв'язку між людиною і довкіллям, розуміння екологічних прав та обов'язків, а також готовність до екологічно відповідальної поведінки та дотримання правових норм у природоохоронній сфері.

Проблема формування еколого-правової грамотності в учнів початкових класів є багатоаспектною і вимагає глибокого науково-педагогічного осмислення. Вона перебуває на перетині екологічної педагогіки, правової освіти та психології розвитку дитини. Недостатній рівень еколого-правової свідомості в суспільстві зумовлює численні екологічні порушення, що негативно впливає на якість життя та сталий розвиток. Тому розробка ефективних педагогічних стратегій та методик для формування цієї грамотності вже з початкової школи є нагальною потребою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні питанню екологічної та правової освіти традиційно приділяється значна увага. Формування еколого-правової грамотності розглядається як невід'ємна частина загальної освіти та виховання особистості.

Українська педагогічна думка має глибокі корені у вивченні проблем екологічного виховання. Видатні педагоги, зокрема В. Сухомлинський, наголошували на важливості єдності людини з природою, вихованні почуття відповідальності за неї [1]. У сучасній педагогічній науці питанням змістового наповнення й організації громадянського і правового виховання молодших школярів присвячено праці В. Антонова, Е. Каширцевої, Т. Коршунової, А. Нікітіна, Я. Соколова та ін. Дослідження проблем екологічної освіти учнів початкових класів є об'єктом наукових пошуків Н. Бібік, Т. Байбари, В. Вербицького, Н. Коваль, В. Онопрієнко, О. Пометун, О. Савченко. Теоретичні засади екологічної грамотності розглядаються в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців: С. Бондар, А. Маркової, Дж. Равена, А. Хуторського, О. Царенко, І. Яшук. Основні підходи до формування екологічної грамотності та її сутності визначено в працях О. Гуренко, С. Жданової, Л. Руденко, Л. Титаренко. Питання формування еколого-правової культури та грамотності учнів початкової школи ще в 1999 році розглядалися в статті І. Кореневої «Правові аспекти екологічного виховання» [2]. Проте тривалий час еколого-правова грамотність школярів не була предметом ґрунтовних досліджень. Це довів теоретичний аналіз джерел, що засвідчив епізодичність досліджень та тривалий розрив у часі між ними. Визначення поняття наведені в працях Ю. Білявець, Л. Мельник, А. Андрусевиц [3]. Сучасні вітчизняні дослідники Н. Пустовіт, О. Овчарук, Л. Остапенко, І. Заярна розглядають еколого-правову грамотність як інтегративну якість особистості, що охоплює когнітивний, мотиваційний, емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти [4]. Більшість дослідників робить акцент на системному підході до екологічної освіти, її безперервності та міжпредметній інтеграції.

Формулювання мети статті. У даній статті ми розглянемо концептуальні засади формування еколого-правової грамотності в учнів початкової школи, а також проаналізуємо досвід формування еколого-

правової грамотності в учнів початкової школи у вітчизняній та європейській педагогічній теорії та практиці. Це дасть змогу виявити провідні тенденції, ефективні підходи та існуючі прогалини в цій сфері, що є основою для подальших досліджень та розробки практичних рекомендацій.

Виклад основного матеріалу. Навчання в умовах карантину та воєнного часу, певне обмеження в спілкуванні учнів з природою стали чинниками перегляду методичних підходів до здійснення екологічної освіти й виховання учнів на всіх ступенях їх навчання. Сучасні учні на власні очі побачили тотальне знищення природних об'єктів, забруднення довкілля внаслідок воєнних дій. Тому адекватною відповіддю на екологічні ризики повинна стати усвідомлена необхідність засвоєння учнями початкової школи певних екологічних уявлень і установок по відношенню до природи, ознайомлення їх з технологіями, що не завдають шкоди природному середовищу, формування в них прагнення до зміни укладу життя на більш екологічний, відповідального ставлення до природних ресурсів.

Вирішення всіх цих екологічних питань вимагає ознайомлення з певною правовою базою, адже саме це покоління має взяти участь у грамотному відродженні природи Батьківщини, а це можливо тільки за умови сформованості екологічної грамотності та еколого-правової грамотності.

Формування еколого-правової грамотності в учнів початкової школи ґрунтується на низці концептуальних засад, що визначають мету, зміст, принципи та методи цього процесу. Ці засади відображають сучасні наукові уявлення про природу еколого-правової грамотності, особливості розвитку молодших школярів та педагогічні умови її ефективного формування [5, 6].

Поняття «еколого-правова грамотність» є складним і багатокомпонентним. Воно інтегрує в собі знання, уміння, ставлення та цінності, що стосуються взаємодії людини з довкіллям та правового регулювання цієї взаємодії. У структурі еколого-правової грамотності можна виділити низку складників.

Екологічний складник передбачає розуміння основних екологічних закономірностей, взаємозв'язків у природі, впливу людської діяльності на навколишнє середовище, усвідомлення глобальних екологічних проблем (забруднення повітря, води, ґрунту, втрата біорізноманіття, зміна клімату). Важливо, щоб учні розуміли, що природа – це невичерпний ресурс, а жива система, яка потребує дбайливого ставлення.

Правовий складник включає знання базових правових норм, що регулюють відносини у сфері охорони довкілля. Це стосується як загальних правових принципів (наприклад, право на безпечне довкілля), так і конкретних правил поведінки, що стосуються, наприклад, поводження з відходами, збереження водних ресурсів, поваги до тваринного і рослинного світу. На початковому етапі акцент робиться на доступних для розуміння дитиною нормах, що регулюють її повсякденну діяльність.

Діяльнісний складник проявляється в здатності учнів застосовувати отримані знання в практичній діяльності. Це передбачає вміння аналізувати екологічні ситуації, приймати екологічно доцільні рішення, дотримуватися правових норм, брати участь у природоохоронних заходах. Формування практичних навичок є критично важливим, оскільки саме діяльність формує стійкі звички та переконання.

Ціннісно-мотиваційний складник охоплює формування позитивного ставлення до природи, усвідомлення її цінності, почуття відповідальності за збереження довкілля, прагнення до екологічно відповідальної поведінки. Цей компонент є основоположним, оскільки без внутрішньої мотивації та цінностей знання та вміння не матимуть належного впливу на поведінку.

Таким чином, **еколого-правова грамотність** може бути визначена як інтегративна якість особистості, що характеризується усвідомленим розумінням взаємозв'язків у системі «людина-суспільство-природа», знанням базових екологічних та правових норм, які регулюють ці взаємозв'язки, а також сформованою готовністю та здатністю до екологічно та правово відповідальної поведінки в повсякденному житті.

Формування еколого-правової грамотності в молодшому шкільному віці є надзвичайно актуальним завданням, але воно стикається з низкою сучасних викликів та проблем. Ці проблеми можуть бути пов'язані як із зовнішніми умовами, так і з віком здобувачів освіти та особливостями здійснення освітнього процесу. Молодші школярі мислять переважно конкретно-образно. Абстрактні поняття їм даються важко. Тому екологічні та правові знання необхідно подавати через наочні приклади, ігрові ситуації, практичну діяльність. Учні початкової школи дуже емоційні та вразливі. Це може бути ефективним шляхом до формування емпатії до природи, переживання за її долю. Емоційно забарвлені історії, казки, відеоматеріали можуть значно посилити вплив на екологічну свідомість дітей.

Учні початкових класів прагнуть до визнання з боку дорослих та однолітків. Заохочення екологічно відповідальної поведінки, відзначення успіхів у природоохоронній діяльності сприяє закріпленню позитивних моделей поведінки. Варто зазначити, що молодший шкільний вік – це період активного формування особистісних якостей, таких як відповідальність, самостійність, ініціативність. Формування еколого-правової грамотності сприяє розвитку цих якостей через усвідомлення низки правових норм та власної ролі в збереженні природи. У віці 6–9 років, провідним видом активної діяльності залишається гра. Саме тому елементи гри в освітньому процесі (рольові ігри, моделювання ситуацій) сприяють кращому

засвоєнню матеріалу та формуванню еколого-правових навичок. Однак родина та вчитель відіграють ключову роль у формуванні еколого-правової грамотності. Їхній особистий приклад, послідовність у вимогах, залучення дітей до природоохоронних заходів є надзвичайно важливими. Ще однією особливістю є дистанційне навчання. Цей формат має як певні переваги, так і виклики, які не можна не враховувати. Одним з головних недоліків є зменшення можливостей для безпосереднього контакту дітей з природним середовищем. Не менший негативний вплив на процес формування еколого-правової грамотності здійснює відсутність колективної взаємодії. Групові проєкти, мінідискусії, спільні акції, обмін думками та ідеями ускладнені в онлайн-форматі. Ефективність засвоєння навчального матеріалу еколого-правового змісту може знижуватися, оскільки молодшим школярам важко довго зосереджуватися перед екраном. Не всі учні мають стабільний доступ до інтернету та необхідної техніки, що створює нерівні умови для отримання якісної еколого-правової освіти. Окрім цього, існує ризик, що еколого-правові питання будуть вивчатися фрагментарно, а не інтегровано в загальну освітню програму, якщо вчитель не буде приділяти цьому належної уваги. Подолання цих проблем потребує глибокого теоретичного аналізу та розробки нових методичних підходів до організації освітнього процесу. Головним шляхом у цьому напрямі є максимальне використання переваг дистанційного навчання та мінімізація його недоліків. Зокрема, це доступ учнів до різноманітних ресурсів, гнучкість та індивідуалізація навчання, його практична спрямованість. Так, відео, інтерактивні ігри, віртуальні екскурсії до заповідників, музеїв, можуть значно поглибити знання дітей про екологію та правові норми, пов'язані з нею. Індивідуалізація навчання дає змогу пропонувати учням додаткові матеріали та завдання еколого-правового змісту. Завдання можуть бути орієнтовані на домашні умови, наприклад, сортування сміття вдома, створення екологічного куточка, спостереження за природою біля будинку. Це сприяє застосуванню знань на практиці. Виконуючі завдання, учні опановують уміння пошуку та аналізу інформації. Самостійне виконання завдань є важливим для формування їхньої відповідальності та активної громадянської позиції. Дистанційне навчання часто вимагає активнішої участі батьків, які можуть стати партнерами у вихованні еколого-правової свідомості, спільно виконуючи завдання та обговорюючи екологічні проблеми.

Формування еколого-правової грамотності має ґрунтуватися на низці педагогічних принципів.

1. Принцип системності та послідовності. Еколого-правова грамотність не формується одномоментно. Це довготривалий процес, який вимагає системного підходу та послідовного ускладнення змісту та методів навчання від класу до класу. Важливо забезпечити наступність між дошкільною, початковою, базовою та профільною школою.

2. Принцип природовідповідності. Процес формування еколого-правової грамотності має враховувати вікові та індивідуальні особливості розвитку дитини, її інтереси та потреби. Навчальний матеріал повинен бути доступним для розуміння та відповідати рівню когнітивного розвитку молодших школярів.

3. Принцип інтеграції: Еколого-правовий матеріал має бути інтегрований у різні навчальні предмети (Я досліджую світ, українська мова, мистецтво, математика), а не викладатися відокремлено. Необхідно активно використовувати знання та навички, отримані на інших уроках, для поглиблення еколого-правових знань. Це дозволяє сформувати цілісну картину світу та демонструвати взаємозв'язок різних аспектів буття.

4. Принцип діяльнісного підходу. Формування еколого-правової грамотності, ефективніше відбувається через активну пізнавальну та практичну діяльність учнів. Це можуть бути проєкти, екскурсії, спостереження, ігри, участь у соціально значущих екологічних акціях. В умовах дистанційної освіти це активне використання візуальних та інтерактивних матеріалів, виконання, спільних (онлайн) проєктів, пов'язаних з екологією та правовими нормами, проведення онлайн-екскурсій та зустрічей з фахівцями, фокусування на практичній значущості правових знань в галузі охорони природи.

Формування еколого-правової грамотності в початковій школі повинно реалізовуватись за кількома основними напрямками. Головними з них є формування еколого-правових знань та усвідомлення екологічних прав та обов'язків. Не менш важливим є розвиток екологічного мислення, виховання екологічної культури та формування навичок екологічно відповідальної поведінки. Усі ці напрями взаємопов'язані і мають реалізовуватися комплексно, забезпечуючи цілісний розвиток еколого-правової грамотності учнів.

Аналіз підходів до формування еколого-правової грамотності у вітчизняній та європейській педагогічній теорії та практиці дає змогу виявити як спільні тенденції, так і специфічні особливості, що зумовлені національними освітніми системами, культурними традиціями та рівнем усвідомлення екологічних проблем.

У вітчизняній педагогічній науці значна увага приділяється формуванню екологічної культури, що є ширшим поняттям, ніж просто грамотність, і включає глибокі ціннісні орієнтації, естетичне сприйняття природи та прагнення до гармонійного співіснування з нею. Правовий аспект, хоча і є частиною екологічної культури, часто розглядається як окремий елемент, що потребує спеціального формування знань про екологічне законодавство та права громадян. В Україні елементи еколого-правової грамотності інтегровані в навчальні програми початкової школи, зокрема в предметі «Я досліджую світ». Цей предмет є потужним

інструментом для формування цілісної картини світу, що включає знання про природу, суспільство та взаємозв'язки між ними. Уроки української мови, літературного читання, мистецтва також надають можливості для обговорення екологічних проблем та виховання ціннісного ставлення до природи. Значна роль у формуванні еколого-правової грамотності відводиться позаурочній роботі. Це включає екологічні гуртки та клуби, організацію і проведення екологічних акцій та операцій, екскурсій та квестів. Велика увага в процесі екологічної освіти і виховання приділяється співпраці з батьками та громадськими організаціями. Значна кількість шкіл співпрацюють з місцевими екологічними організаціями, що дозволяє залучати учнів до ширшої природоохоронної діяльності та формувати в них еколого-правові навички.

Однак, незважаючи на значні напрацювання, існують певні виклики. Зокрема, це недостатня кількість методичних матеріалів, особливо інтегрованих, що поєднують екологічний та правовий компоненти. Також важливою є проблема кваліфікації педагогів, які повинні бути готові до реалізації нових підходів у формуванні еколого-правової грамотності. Перспективи по'язані з подальшою інтеграцією еколого-правового змісту в освітній процес, розробкою інноваційних педагогічних технологій, посиленням практичної спрямованості навчання та поширенням позитивного досвіду.

Європейські країни мають значний досвід у формуванні екологічної та правової грамотності, що зумовлено високим рівнем екологічної свідомості суспільства та законодавчої бази Європейського Союзу.

У Європі екологічна освіта (Environmental Education) та освіта для сталого розвитку (Education for Sustainable Development – ESD) є пріоритетними напрямками. Концепція ESD, що пропагується ЮНЕСКО та ЄС, розширює рамки екологічної освіти, включаючи соціальні, економічні та культурні аспекти сталого розвитку. Це означає, що екологічні проблеми розглядаються не ізольовано, а в контексті їх впливу на суспільство та майбутні покоління. Правовий аспект у європейській педагогіці інтегрований у ширший контекст громадянської освіти (Civic Education), яка включає виховання активного та відповідального громадянина, що усвідомлює свої права та обов'язки, зокрема й у сфері охорони довкілля. Дослідники (наприклад, у Німеччині, Великій Британії, Скандинавських країнах) підкреслюють важливість формування критичного мислення, здатності до вирішення проблем та розвитку екологічної етики.

Як було зазначено раніше, у структурі еколого-правової грамотності як особистісного утворення, ми виділили такі складники: когнітивний (екологічний та правовий) – знання в галузі екологічного права, еколого-правовий світогляд, еколого-правове мислення; мотиваційно-ціннісний – переконання діяти тільки в рамках закону, повага до закону; діяльнісний – свідомою формою активності особистості, яка відповідає системі правових норм охорони природи. Структурний підхід став основою для аналізу, дані якого наведено в таблиці (табл. 1) [3].

Таблиця 1

Порівняння формування складників еколого-правової грамотності учнів початкової школи

Країна. Назва предмету природничого змісту	Формування когнітивного складника	Формування діяльнісного складника	Формування мотиваційно- ціннісного складника
Німеччина. Природознавство, краєзнавство	Ознайомлення учнів з основними правилами поведінки в природі. Формування понять «захист довкілля», «охорона природи», «відповідальність за свої дії».	Відвідування природних парків, заповідників, де школярі на практиці знайомляться з правилами поведінки в цих місцях. Заняття із сортування сміття. Участь у проєктах з охорони довкілля.	Учні вчаться розуміти, що вони є частиною природи і несуть відповідальність за її збереження. Розвивається почуття поваги до живих істот і природних ресурсів. Виховуються навички екологічно відповідальної поведінки в повсякденному житті.
Франція. Наука і технології	Учні знайомляться з основними принципами сталого розвитку, правилами поведінки в природі та відповідальністю за свої дії. Формуються поняття «захист довкілля», «охорона природи», «відповідальне споживання».	Екскурсії в природні парки, заповідники, екологічні центри, де діти на практиці вивчають правила охорони природи; участь у проєктах із сортування сміття, економії води та енергії, озеленення шкільних територій. Участь у кампаніях з охорони довкілля, зокрема збір сміття, посадка дерев, захист тварин.	Учні вчаться розуміти, що вони є громадянами, які мають права та обов'язки щодо охорони довкілля. Розвивається почуття відповідальності за свої дії та їх наслідки для природи. Виховуються навички участі в прийнятті рішень, що стосуються охорони довкілля.
Фінляндія. Наука про навколишнє середовище	Формування розуміння взаємозв'язку між людиною та природою,	Участь учнів у проєктах із сортування сміття, економії енергії та води, у програмах з	Формування активної громадянської позиції та відповідальності за свої дії,

	відповідальності за збереження довкілля. Вивчення основних принципів сталого розвитку, правил поведінки в природі та правових основ охорони довкілля.	озеленення шкільних територій. Формування навичок дослідницької роботи та критичного мислення.	розуміння того, що кожен громадянин несе відповідальність за збереження природи.
Норвегія. Природничі науки	Вивчення взаємозв'язку між людиною та природою, а також розуміння прав та обов'язків щодо охорони довкілля. Ознайомлення з основними принципами сталого розвитку, правилами поведінки в природі та правовими нормами, що регулюють охорону довкілля.	Екскурсії в природу, відвідування національних парків та екологічних центрів, участь у проєктах із сортування сміття, економії енергії та води, а також у програмах з охорони тварин та рослин.	Формування в учнів поняття, що вони є частиною суспільства і мають право брати участь у прийнятті рішень, що стосуються охорони довкілля.
Країни Балтії. Естонія. Латвія. Природничі науки Литва. Пізнання світу	Формування розуміння взаємозв'язку між людиною та природою, вивчення прав та обов'язків щодо охорони довкілля.	Екскурсії в природу, відвідування національних парків, заповідників та екологічних центрів.	Виховання активної громадянської позиції та відповідальності за стан довкілля. Розвиток навичок участі в прийнятті рішень, що стосуються охорони природи.

Як ілюструє наведена таблиця, існують спільні риси в практиці формування еколого-правової грамотності в зарубіжних країнах.

1. Широка інтеграція еколого-правового матеріалу в навчальні плани: екологічні та правові компоненти активно інтегруються в навчальні програми початкової школи в таких предметах, як «Природознавство» (Science), «Соціальні дослідження» (Social Studies), «Громадянська освіта» (Civic Education). Часто ці теми вивчаються не як окремі дисципліни, а як наскрізні лінії.

2. Широко застосовується проєктний метод навчання. Учні початкових класів залучаються до реалізації довгострокових екологічних проєктів, наприклад, створення шкільних садів, компостування відходів, моніторинг якості води в місцевих водоймах. Це дає змогу дітям не тільки здобувати знання, а й розвивати навички співпраці, вирішення проблем та відповідальності.

3. Навчання поза межами класної кімнати. Навчання в лісі, парку, на шкільному подвір'ї, сприяє безпосередньому контакту з природою, розвитку спостережливості, формуванню емоційного зв'язку з довкіллям.

4. «Зелені школи» (Eco-Schools). Програма «Зелені школи» є однією з найпопулярніших міжнародних ініціатив у Європі. Вона передбачає залучення учнів до управління екологічними аспектами життя школи (енергозбереження, водозбереження, поводження з відходами), розробку екологічних кодексів, проведення екологічних аудитів. Це формує практичні навички та почуття спільної відповідальності.

5. Розвиток критичного мислення. Замість пасивного засвоєння інформації, акцент робиться на розвитку здатності дітей аналізувати екологічні проблеми, шукати шляхи їх вирішення, дискутувати та обґрунтовувати свою позицію.

6. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій (інтерактивні дошки, освітні онлайн-ресурси, віртуальні екскурсії).

Порівняльний аналіз підходів до формування еколого-правової грамотності у вітчизняній і в європейській практиці дозволяє визначити спільні та відмінні тенденції.

Як у вітчизняній, так і в європейській практиці відзначається важливість інтеграції екологічного та правового змісту в навчальні програми, активне використання практичних та діяльнісних методів навчання (проєкти, екскурсії, ігри), а також залучення до позаурочної діяльності. Спільним є розуміння необхідності формування ціннісного ставлення до природи та відповідальності за її збереження.

Основні відмінності стосуються термінології та акцентів, системності програм, рівня залучення учнів до практичної діяльності, інтегративного підходу.

У Європі ширше використовується концепція «Освіти для сталого розвитку» (ESD), що включає екологічний, соціальний та економічний аспекти, тоді як в Україні, більше акцентується на «**екологічному вихованні**» та «**екологічній освіті**» з окремим виділенням правового компонента. В Україні освіта для

сталого розвитку вважається своєрідним продовженням екологічної освіти, що має більш як 40-річну історію, адже розвивається переважно на її базі. Тому семантика офіційних документів звертається саме до екологічної освіти для сталого розвитку, нівелюючи тим самим соціальні та економічні аспекти концепції сталого розвитку [7].

У деяких європейських країнах (наприклад, Німеччині, Скандинавії) програми екологічної освіти є більш систематизованими та розробленими на державному рівні, що забезпечує їх послідовність та охоплення всіх вікових груп учнів. У європейській практиці спостерігається більш широкий спектр і глибина залучення дітей до реальних екологічних проєктів та програм («Зелені школи»), що сприяє формуванню не тільки знань, а й реальних практичних навичок та соціальної відповідальності. У Європі сильніше виражений інтердисциплінарний підхід, де екологічні та правові питання розглядаються не тільки в рамках окремих предметів, але і як наскрізні теми, що пронизують весь освітній процес.

Загалом досвід як вітчизняної, так і європейської педагогіки засвідчує безумовну важливість та ефективність формування еколого-правової грамотності в учнів початкових класів. Обмін досвідом та взаємозбагачення підходів є ключовими для подальшого розвитку цієї важливої сфери освіти.

Висновки. Формування еколого-правової грамотності в учнів початкових класів є складною та багатоаспектною науково-педагогічною проблемою, вирішення якої має стратегічне значення для сталого розвитку суспільства. Здійснене дослідження дало змогу сформулювати низку ключових висновків.

По-перше, **еколого-правова грамотність** – це інтегративна якість особистості, що включає не лише знання про екологічні закономірності та правові норми охорони довкілля, але й сформовану систему цінностей, екологічне мислення, готовність і здатність до екологічно відповідальної поведінки та дотримання правових норм у повсякденному житті. Це поняття є ширшим за суто екологічну чи правову обізнаність, оскільки передбачає синтез цих двох аспектів у свідомості та діяльності дитини.

По-друге, **концептуальні засади** формування еколого-правової грамотності в учнів початкових класів ґрунтуються на розумінні вікових психолого-педагогічних особливостей молодших школярів, зокрема: конкретно-образне мислення, емоційна чутливість, провідна роль гри та потреба у визнанні. Ефективність цього процесу забезпечується дотриманням принципів системності та послідовності, природовідповідності, інтеграції, діяльнісного підходу, міжпредметних зв'язків та регіонального компонента. Основними напрямками роботи є формування екологічних знань, засвоєння екологічних прав та обов'язків, розвиток екологічного мислення, виховання екологічної культури та формування навичок екологічно відповідальної поведінки.

По-третє, **аналіз вітчизняної та європейської педагогічної теорії і практики** виявив як спільні тенденції, так і специфічні особливості. В Україні значна увага приділяється екологічному вихованню та інтеграції еколого-правових елементів у програму «Я досліджую світ» та позаурочну діяльність. Європейський досвід, особливо концепція «Освіти для сталого розвитку», підкреслює інтердисциплінарний підхід, широке застосування проєктної діяльності, навчання на свіжому повітрі та участь у міжнародних програмах на кшталт «Зелені школи». Спільними є акценти на практичній спрямованості, ціннісному ставленні до природи та залученні учнів до активної діяльності.

Таким чином, формування еколого-правової грамотності в учнів початкових класів є багатогранним і тривалим процесом, який потребує системного підходу, використання різноманітних форм та методів навчання, а також тісної співпраці всіх учасників освітнього процесу – педагогів, батьків, громадськості. Подальші дослідження в цій сфері мають бути спрямовані на розробку інноваційних методик, створення якісного навчально-методичного забезпечення та підвищення кваліфікації педагогів, щоб забезпечити ефективне формування еколого-правової грамотності як фундаменту для екологічно свідомого та правово відповідального майбутнього покоління.

Список використаної літератури

1. Сухомлинський В. О. Серце відаю дітям. Київ : Радянська школа, 1988. 220 с.
2. Коренева І. М. Правові аспекти екологічного виховання. *Початкова школа*. 1999. №10. С. 19 – 20.
3. Мельник О. С. Досвід європейських країн у вирішенні питань екологічної безпеки : навч. посіб. / О. С. Мельник, І. М. Коренева, Л. П. Загородня, І. Г. Данильченко. Суми : Видавничо-виробниче підприємство «Мрія». 2017. 400 с.
4. Екологізація освітнього простору сучасної загальноосвітньої школи : монографія / Н. Пустовіт, О. Колонькова, О. Пруцакова, Г. Тарасюк, Ю. Солобай. Харків. 2016. 154 с.
5. Державний Стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF>.
6. Концепція Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
7. Коренева І. М. Освіта для сталого розвитку: реалії України. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки*. 2018. Вип. 1. С. 17–25.

FORMATION OF ECO-LEGAL LITERACY IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS AS A SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL PROBLEM

Kmets Dmytro

Applicant for the third (educational-scientific) level of higher education,
Educational and Scientific Institute of Pedagogy and Psychology
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. In the contemporary world, marked by pervasive global environmental challenges, the **cultivation of eco-legal literacy** among individuals has emerged as a pivotal objective for educational systems. This imperative is particularly salient for **primary school students**, as their formative years represent a critical period for establishing fundamental worldviews, shaping values, and instilling beliefs that will profoundly influence their lifelong behavior. Eco-legal literacy transcends a mere compilation of ecological and legal knowledge; rather, it constitutes a **complex personal quality** encompassing an awareness of the intricate interconnections between humanity and the environment, a comprehensive understanding of environmental rights and responsibilities, and a resolute willingness to engage in **environmentally responsible behavior** while adhering to legal norms in environmental protection. The current state of insufficient eco-legal awareness within society contributes to a myriad of environmental infringements, which in turn adversely impacts quality of life and impedes sustainable development. Consequently, the **development of effective pedagogical strategies and methodologies** for fostering this crucial literacy from the earliest stages of schooling is an urgent necessity. This problem, situated at the nexus of ecological pedagogy, legal education, and child developmental psychology, demands profound scientific and pedagogical consideration, especially amidst the complexities introduced by modern educational realities, including distance learning and the impact of recent societal events.

Purpose. This article aims to thoroughly **examine the conceptual foundations** for the formation of eco-legal literacy in primary school students. Furthermore, it seeks to **conduct a comprehensive analysis of the experience** in fostering eco-legal literacy within both **Ukrainian and European pedagogical theory and practice**. By achieving these objectives, the research intends to **identify leading trends, effective approaches, and existing gaps** in this vital educational domain. The insights garnered from this analysis will serve as a robust basis for subsequent research and the formulation of practical recommendations designed to enhance eco-legal education for younger learners.

Methods. The research employs a multifaceted approach, primarily relying on **theoretical analysis and synthesis** of scientific literature and pedagogical practices related to eco-legal literacy. Specifically, the methods include: **comparative analysis** of domestic and European pedagogical theories and practical applications in environmental and legal education; **systematization** of conceptual foundations for eco-legal literacy, identifying its key components (ecological, legal, activity-based, and value-motivational); **identification of psychological and pedagogical features** of primary school students relevant to the formation of eco-legal literacy; and **critical examination of challenges and opportunities** presented by modern educational contexts, particularly distance learning. The study draws upon the works of prominent Ukrainian and international educators and researchers who have contributed to the fields of ecological education, legal awareness, and child development. Data presented in tabular format further facilitates the comparative analysis of eco-legal literacy component formation across various European countries.

Results. The study reveals that **eco-legal literacy is an integrative personal quality** characterized by a conscious understanding of the interconnections within the «human-society-nature» system, knowledge of fundamental ecological and legal norms governing these interactions, and a developed readiness and capacity for environmentally and legally responsible behavior in daily life. This concept extends beyond mere ecological or legal awareness, necessitating a synthesis of both aspects in the child's consciousness and actions.

The conceptual foundations for forming eco-legal literacy in primary school students are rooted in their age-specific psychological and pedagogical characteristics, such as concrete-imaginative thinking, emotional sensitivity, the leading role of play, and the need for recognition. **Effective implementation relies on adhering to principles** of systematicity and consistency, natural conformity, integration across subjects, activity-based learning, interdisciplinary connections, and consideration of regional specifics. Key directions include cultivating ecological knowledge, mastering environmental rights and responsibilities, developing ecological thinking, fostering environmental culture, and shaping skills for environmentally responsible behavior.

Analysis of Ukrainian pedagogical theory and practice highlights a strong emphasis on environmental education and the integration of eco-legal elements into the «I Explore the World» curriculum and extracurricular activities. European experiences, particularly the «Education for Sustainable Development» (ESD) concept, emphasize an interdisciplinary approach, extensive use of project-based learning, outdoor education, and participation in international programs like «Eco-Schools.» **Commonalities observed include a focus on practical relevance, a value-oriented approach to nature, and the active engagement of students in hands-on activities. Differences primarily involve terminology and emphasis, the systematic nature of programs, the depth of student involvement in practical**

initiatives, and the scope of the integrative approach, with Europe often adopting a broader ESD framework that includes social and economic aspects beyond traditional environmental education. The challenges of distance learning, such as reduced direct contact with nature and limitations in collective interaction, necessitate innovative methodological adaptations, including leveraging digital resources and fostering parental involvement.

Originality. The scientific novelty of this research lies in its **integrated and comparative analysis** of eco-legal literacy formation in primary school students, specifically bridging the gap between Ukrainian and European pedagogical approaches. While individual aspects of environmental or legal education have been explored, this study uniquely defines and elaborates on «eco-legal literacy» as a comprehensive, multi-component personal quality. It provides a **systematized framework of conceptual foundations** tailored to the unique developmental stage of primary schoolers and offers a **contemporary comparative perspective** on the implementation of eco-legal education in different national contexts, including the specific challenges and opportunities presented by modern educational shifts like distance learning. This work also highlights the existing «long-term break» in dedicated research on eco-legal literacy, emphasizing the urgency and originality of addressing this complex problem in the current socio-environmental landscape.

Conclusion. The formation of eco-legal literacy in primary school students is a **complex and multifaceted scientific-pedagogical problem** with strategic importance for the sustainable development of society. Eco-legal literacy is an integrative personal quality that encompasses not only knowledge of ecological laws and environmental protection legal norms but also a developed value system, ecological thinking, and the readiness and ability to behave responsibly in an ecological and legal context in daily life. Its conceptual foundations are based on understanding the age-specific psycho-pedagogical characteristics of younger students. Both Ukrainian and European pedagogical theory and practice demonstrate the critical importance and effectiveness of forming eco-legal literacy. The experience of both domestic and European pedagogy underscores the undeniable importance and effectiveness of forming eco-legal literacy in primary school students. Future research in this area should focus on developing innovative methodologies, creating high-quality educational and methodological resources, and enhancing the qualifications of educators to ensure the effective formation of eco-legal literacy as a cornerstone for an environmentally conscious and legally responsible future generation.

Keywords: eco-legal literacy, environmental legal awareness, environmental education and upbringing, primary school, legal norms.

References

1. Sukhomlynskyi, V. O. (1988). *Sertse viddaiu ditiam* [I Give My Heart to Children]. Kyiv: Radianska shkola. 220 p.
2. Koreneva, I. M. (1999). Pravovi aspekty ekolohichnoho vykhovannia [Legal Aspects of Environmental Education]. *Pochatkova shkola*, (10), 19–20.
3. Melnyk, O. S., Koreneva, I. M., Zahorodnia, L. P., & Danylichenko, I. H. (2017). *Dosvid yevropeiskyykh krain u vyrishenni pytan ekolohichnoi bezpeky: navchalnyi posibnyk* [Experience of European Countries in Solving Environmental Safety Issues: A Study Guide]. Sumy: Vydavnycho-vyrobnyche pidpriemstvo «Mriia». 400 p.
4. Pustovit, N., Kolonkova, O., Prutsakova, O., Tarasiuk, H., & Solobai, Yu. (2016). *Ekolohizatsiia osvithnoho prostoru suchasnoi zahalnoosvitnoi shkoly: monohrafiia* [Ecologization of the Educational Space of a Modern Secondary School: Monograph]. Kharkiv. 154 p.
5. Derzhavnyi Standart pochatkovoi osvity [State Standard of Primary Education]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF>
6. Kontseptsiiia Nova ukrainska shkola [Concept of New Ukrainian School]. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
7. Koreneva, I. M. (2018). Osvita dlia staloho rozvytku: realii Ukrainy [Education for Sustainable Development: Realities of Ukraine]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka: Pedahohichni nauky*, (1), 17–25.

Авторське право ©2025 автори, всі права захищено. Автори погоджуються, що ця стаття залишається у відкритому доступі на умовах Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

Отримано редакцією 30.07.2025 р.
Прийнято редакцією 30.08.2025 р.
Опубліковано 30.12.2025 р.